

Şərəfli ömür yolu və

zəngin yaradıcılıq

Böyük elm, incəsənət xadimlərinin bəşəriyyətə baxış etdiyi əsərləri kimi, onların xatirəsi də xalqın mənavi dəyəri, incisidir. Azərbaycan elm və incəsənətinin hansı sahəsinə nəzər salsaq, xalqımızın böyük şəxsiyyətləri və onların yaratdığı elm və sənət nümunələri ilə rastlaşırıq. Azərbaycan tibb elminin inkişafından söz düşəndə ilk olaraq insanın gözü önündə canlanan alimlərdən biri görkəmli oftalmoloq, pedaqoq, akademik Zərifə Əliyevadır.

Zərifə xanımın atası Əziz Əliyev görkəmli təşkilatçı, dövlət və elm xadimi kimi böyük nüfuz malik idi. 1998-ci ildə Əziz Əliyevin anadan olmasının 100 illik yubiley tədbirlərində çıxış edən Ulu Öndər Heydər Əliyev deyirdi: "Azərbaycanda və Dağıstanda işlədiyi illərdə o, elm xadimləri ilə sıx təmasda olurdu. Bütün tibb professorları onun dostları idi, onların çoxunu o hazırlayıb irəli çəkmişdi. Azərbaycan incəsənəti və ədəbiyyatının Üzeyir Hacıbəyli, Müslüm Maqomayev, Bülbül, Niyazi, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəm, Qara Qarayev və bir çox görkəmli xadimləri ilə onun çox yaxın, mehriban, ailəvi münasibətləri vardı. Bütün bunlar ona görə olurdu ki, o, çox ziyalı bir adam idi, yüksək səviyyədə savadlı, mədəni adam olduğuna görə həmişə məhz bu mühtilə təmasda olmağa çalışırdı. Həmin adamlar da onunla yaxın olmaq istəyirdilər".

Bu mənada Zərifə xanımın doğulub boya-baş çatdığı mühtilə onun şəxsiyyətinin formalaşmasını, mənavi zənginliyə və geniş dünyagörüşünə malik xanım olmasını şərtləndirmiş, gələcək taleyini müəyyən etmişdi.

Atasının yolunu davam etdirmək qərarına gələn Zərifə Əliyeva Azərbaycan Dövlət Tibb İnstitutunun müalicə-profilaktika fakültəsini əla qiymətlərlə bitirmiş, yüksək ixtisaslı və nüfuzlu həkim-oftalmoloq ixtisasına yiyələnmişdi.

Bütün bunlar olduqca mürəkkəb və çətin şəraitdə baş verirdi. Stalin dövrünün siyasi damğaları çox ağır nəticələr verirdi. 1940-cı illərdə - ağır müharibə illərində və müharibədən sonrakı quruculuq dövründə Əziz Əliyev çoxmillətli Dağıstan Respublikasında rəhbərlik edirdi. Onun böyük quruculuq fəaliyyəti, qayğıkeşliyi, mədəniyyətin və maarifin inkişafındakı çox əhəmiyyətli xidmət-

nasibətlərini görərək alırdıq. Əlbəttə, 1970-ci illərdə - Heydər Əliyev Azərbaycanda birinci katib vəzifəsində işlədiyi dövrdə Heydər Əliyevin həyat yoldaşının, əlbəttə ki, müxtəlif imtiyazları və üstünlükləri ola bilərdi. Ancaq Zərifə xanım çox sadə bir insan idi, heç vaxt büruzə vermirdi ki, Heydər Əliyevin - birinci katibin həyat yoldaşdır. Həmişə onun yanında sadə insanlar olurdu. O, həmişə sadə insanların əhatəsində olurdu. Çox təvazökar idi".

Təbiətə zəhmətkeş insan olan Zərifə xanım həyat yoldaşının yüksək vəzifələrdə çalışmasına baxmayaraq, həmişə işləyirdi, çünki insanlar üçün, cəmiyyət üçün əlindən gələni etmək onun təbiətinin, mənavi dünyasının ifadəsi idi. Bu fəaliyyətinin nəticəsində o, minlərlə insana nur bəxş etmişdi. Praktiki fəaliyyəti ilə bərabər Zərifə xanım ciddi elmi tədqiqatlar aparırdı və 1959-cu ildə "Traxomanın digər terapiya üsulları ilə birlikdə sintomisinlə müalicəsi" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını, sonralar isə dünyaca məşhur oftalmologiya mərkəzi olan H.Helmqoltz adına Moskva Göz Xəstəlikləri Elmi-Tədqiqat İnstitutunda "Azərbaycanın bir sıra kimya müəssisələrində işçilərinin görmə orqanının vəziyyəti" mövzusunda doktorluq dissertasiyasını böyük uğurla müdafiə etmişdi.

1981-ci ildə oftalmologiyanın inkişafına verdiyi böyük töhfəyə - görmə orqanının peşə patologiyası sahəsində apardığı elmi tədqiqatlara görə professor Zərifə xanım Əliyeva oftalmologiya alimində ən nüfuzlu mükafata - SSRİ Tibb Elmləri Akademiyasının akademik M.İ.Averbax adına mükafatına layiq görülmüşdü. O, bu böyük mükafata layiq görülmüş ilk qadın idi.

Ümumiyyətlə, Zərifə xanım Əliyevanın elmi fəaliyyətinə nəzər salanda

larrın elmi nəticəsi olmaqla bərabər, həm də mənavi zənginliyi, insan və həyat haqqında düşüncələrin, sırf insani baxımdan xeyirxahlığın, xoşməramlı olmağın nəticəsi idi.

Zərifə xanım həmişə xüsusilə vurğulayırdı ki, həkimlə xəstənin etibara əsaslanan birbaşa əlaqəsi müalicənin əhəmiyyətini artırır, xəstədə ümid yaradır, immuniteti yüksəldir və bəzən dərmandan da güclü təsir göstərir.

Ümumiyyətlə, onun elmi yaradıcılığı ilə insani xüsusiyyətləri həmişə qoşa olmuşdu. O, həkim ilə pasiyentin kommunikasiya üsul və qaydaları üzərində işləmiş, belə qarşılıqlı münasibətlərin diaqnostika və müalicə prosesində mühüm rola malik olmasını da qeyd etmiş, tibb işçilərinin savadı ilə yanaşı, mənavi-əxlaqi xüsusiyyətlərinin də nə qədər vacib olduğunu həm elmi, həm də insani cəhətdən izah etmişdi. Zərifə xanımın fikrinə görə, "həkim xəstənin ən doğma adamıdır", çünki həkim ilə xəstə arasındakı münasibətlər olduqca həssas, etibara və ümidə əsaslanan münasibətlərdir.

Ümumiyyətlə, Zərifə xanımın həkim-xəstə münasibətləri haqqında araşdırmaları ilə hətta tibb sahəsində çalışmayan oxucuların tanış olması belə kifayətdir ki, onun nə qədər yüksək ideallara inandığını, həmin ideallara qulluq etdiyini, nə qədər mehriban və incə qəlbli bir insan olduğunu anlayasan.

Zərifə xanım Əliyevanın fəaliyyəti nəticəsində Azərbaycanda bütün bir nəsil oftalmoloq yetişmişdir. Təsədüfi deyil ki, bu gün də Azərbaycanda ən çox inkişaf etmiş və daim inkişafda olan tibb sahələrindən biri məhz oftalmologiyadır. Fenomenal biliyi və parlaq istedadı, məhz öz zəhməti sayəsində bütün Sovet İttifaqında məşhur professor, akademik Zərifə xanım elmi zirvələri bir-birinin ardınca fəth etmişdi.

Zərifə xanım Əliyevanın şəxsiyyəti və fəaliyyəti 1920-1930-cu illərdə Cəfər Cabbarlının teatr səhnəsində yaratdığı Almasların, Sevilin XX əsrin 60-70-80-ci illərində artıq səhnədə deyil, həyatda hansı yüksəkliyə qalxdığını göstərən ən parlaq nümunədir.

Onun təməlini qoyduğu elmi istiqamətlər və yaratdığı elmi məktəb müasir Azərbaycan milli tibb elminin özlülərindən biri sayılır.

Zərifə xanım haqqında xatirələri oxuduqca, bir daha əmin olursan ki, o, çox nadir bir insan olub. Elə nadir bir insan ki, şəxsiyyət və alim kimi hətta qısqanclıq edənə tərifləndə də qəbul olundu.

Ulu Öndər Heydər Əliyevə paxıl-

lıq edən, ona qiyyətini gizlədə bilməyən, həsəd aparan Mixail Qorbaçov da müsahibələrindən birində Zərifə xanımın necə nazəkətli, kübar bir xanım olduğunu dilə gətirir.

Zərifə xanım insanların yalnız gözünə şəfa vermirdi, onun xeyirxahlığı, insanpərvərliyi, həkim nəvazişi həmin insanlara mənan dayaq olurdu. Təsədüfi deyil ki, Zərifə xanımın iş yoldaşları xatirələrində onun insani keyfiyyətlərini - xeyirxahlığını, mehribanlığını, humanizmini daim qeyd edirdi.

Məşhur pediatr, professor Ədilə Namazova Zərifə xanım haqqında xatirələrində belə deyir: "Zərifə xanım daxilən çox gözəl, məzmunlu insan idi. Onunla görüşəndə elə bilirdin ki, ən yaxın və əziz insanınla görüşürsən. O, adama elə bir münasibət göstərirdi ki, bütün ürəyini ona açma bilirdin. O, insanın qayğısına qalırdı. Öz övladlarını böyükdən onun necə nümunəvi ana olmasının şahidi olmuşam. Sonra da nümunəvi nəvə oldu. Zərifə xanım övladlarının hər bir uğurunu görəndə sevincinin həddi-hüddud olmurdu. O, övladlarının uğurları ilə yaşayırdı. Zərifə xanım həyat yoldaşına sadıq insan idi, ona mənavi dayaq olurdu. O, ətrafındakı bütün insanlara kömək edirdi, problemlərinin həllinə çalışırdı. İşlədiyi kollektivdə də gənc həkimlərin pənahı idi. Zərifə xanım bütün həyatını, fəaliyyətini tibb elminin inkişafına həsr edib. Azərbaycan oftalmologiyasının əsl fədaisi olaraq, dünyada onun tanınmasında həlledici rol oynayıb. Görkəmli alim, yüksək insani keyfiyyətlərə malik olan, böyük elmi əsərləri ilə Azərbaycan oftalmologiyasını elminin yüksəkliklərdə qaldıran akademik Zərifə xanım Əliyevanın əvəzsiz xidmətlərini hər zaman qeyd etmək lazımdır...".

Zərifə xanımın iş yoldaşları və tələbələri hər zaman onun nə qədər gözəl zövqə malik olduğunu da xüsusilə qeyd edirlər. Onların xatirələrinə görə, Zərifə xanım hətta laboratoriyaya, palata və iş otağına da özü zövqlə qaydaya salır, orada gözəl ab-hava, xoş əhvali-ruhiyyə yaradırdı. Bunların hamısını o, həmin məkana gələn xəstələrin özlərini daha rahat hiss etmələri üçün edirdi.

Zərifə xanım haqqında xatirələri yalnız Azərbaycanda onu tanıyanlar, onunla bir yerdə çalışanlar söyləyirdi. Onun şəxsiyyətinin və elmi yaradıcılığının qiymətləndirilməsi, onun sifir insani keyfiyyətlərinin emosional təsiri Azərbaycanın nüfuzlu aşırmışdır. Akademik A.Nesterov Zərifə xanım haqqında deyirdi ki, "O çox nadir mənaviyatla malik, olduqca təvazökar insanlardandır. Müsahib-

lərini dinləməyi bacarırdı, onların problemlərini ürəyinə salıb, öz problemlərindən ayırmırdı. İnanılmaz qədərin insanpərvər idi. Gözəl həyat yoldaşı və gözəl ana idi. Ailəsinin nə qədər sevdiyini sözlərlə ifadə etmək mümkün deyil".

Bəli, Zərifə xanım Əliyeva, ilk növbədə, fədakar ömür-gün yoldaşı, fədakar ana idi.

Ulu Öndərin gənclik illərində çətin günləri az olmamışdı. Sonralar artıq böyük dövlət xadimi olduğu dövrdə də Heydər Əliyev namərdliklə, etibarsızlıqla, dönüklüklə az rastlaşmamışdı. Vaxtilə öləri bir salami ilə fəxr edənələr, qürurlananlar ona qarşı çıxmışdı. Zərifə xanım belə anlarda Ulu Öndərə mənavi dəstək, mənavi güc verirdi.

Ümummilli Lider deyirdi: "Gənc yaşlarımdan mənim həyatım dövlət işi ilə bağlı olubdur. Mən bütün həyatımı buna sərf etməmişəm və bu gün də bu yolda çalışıram. Bu yolda mənim həmişə səmərəli, müvəffəqiyyətə çalışmışımda, hesab edirəm ki, ailə vəziyyətimin çox böyük rolu olub. Zərifə xanım kimi həyat yoldaşım olduğuna və o, ailəmdə çox yüksək mənavi mühit yaratdığına görə mən xoşbəxt olmuşam. Həyatımın bütün dövrlərində işlə məşğul olduğuma görə ailə məsələlərinə fikir verməyə vaxtım olmayıb. Bunların hamısı Zərifə xanımın üzünə düşüb və o da bu vəzifəni şərafətlə, sədaqətlə, çox böyük məharətlə yerinə yetirib".

Heydər Əliyevin yüksək statusu Zərifə xanımın üzünə daha böyük məsuliyyət qoyurdu. Bu incə, zərif xanımın inanılmaz daxili gücü var idi, o, hər şey üçün zaman və güc tapırdı.

Zərifə xanım Heydər Əliyevin ən sədaqətli dostu, ən etibarlı məsləhətçisi idi.

Zərifə xanımın üzünə daha böyük məsuliyyət qoyurdu. Bu incə, zərif xanımın inanılmaz daxili gücü var idi, o, hər şey üçün zaman və güc tapırdı.

Zərifə xanımın üzünə daha böyük məsuliyyət qoyurdu. Bu incə, zərif xanımın inanılmaz daxili gücü var idi, o, hər şey üçün zaman və güc tapırdı.

hətçisi idi. Hətta qızları Sevil xanım Əliyeva deyir ki, atası Heydər Əliyev etiraf etmişdi: Zərifə xanıma rast gəlməsəydi, ailə qurmayacaqdı.

Mən Sevil xanımın Xalq şairi Fikrət Qocanın sözlərini yazılmış məşhur "Ana" elegiyasını xatırlayıram. Bu qəmli nəğmə o qədər dərin bir kədərini səmimi ifadəsidi ki, onu həyəcənsiz dinləmək mümkün deyil. Müslüm Maqomayevin ifasında bu hüznü nəğmə Zərifə xanımla bərabər onun təmsalında, onun nümunəsində bütün analara həsr edilmiş bir elegiya təsiri bağışlayır.

Bəzən televiziya ilə göstərilən bir epizodda Heydər Əliyevin necə dərin bir kədərlə bu nəğməni dinləməsinin şahidi olurduq. Ulu Öndərin bu kədərli məhəbbətlə, sevgi ilə yaşanmış bir ömrün unudulmazlığından xəbər verir.

Zərifə xanım amansız xəstəliklə

keyət etmədi. Son anına qədər gələcək planlar qururdu... 1984-cü ildə Tibb işçisi günü qeyd edilirdi. Zərifə xanım ağır xəstəliklə mübarizə etdiyi vaxtlar idi, lakin xəstəliyin müalicəsi olmayan olduğunu bilənlərin sayı az idi. Mən prezidiumda əyləşmişdim. Birdən zaldə onun ən sevimli professor həmkarlarından biri ilə bərabər əyləşdiyini gördüm. Onlar danışıb-gülür, söhbətlərindən həzz alırdılar. Zərifə xanım bu gücü, bu həyat eşqini haradan alırdı? Vəfatından iki həftə öncə işgüzar ezamiyyətə getməyi planlaşdırırdı. Deyirdi ki, "aspirantlarıma kömək etməliyəm".

Həyatın amansız qanunları var. Bu amansızlıq Zərifə xanıma 62 yaşında həyatdan apararsa da, onun parlaq obrazının xatirələrində yaşamasına mane ola bilmədi. O xatirələrdə hələ də canlıdır.

Ulu Öndər ağır bir zamanda xalqın tələbi ilə yenidən Azərbaycana rəhbər kimi gəldikdən sonra Zərifə xanımın cənəzası Bakıya gətirildi, doğma Vətəndə atası və qardaşı ilə yanaşı dəfn edildi. Bu, onların mənavi birliyinin, ruhan ayrılmazlıqlarının təzahürü idi...

Zərifə xanım özünə xas gözəl xüsusiyyətləri övladlarına da ötürüb. O, Ümummilli Lider Heydər Əliyevin nümunəvi həyat yoldaşı, otuzillik Qarabağ nişgünə son qoymuş Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin atasıdır. İlham Əliyevin Vətən sevgisi, siyasi uzaqgörənliyi, iradəsi - bu yüksək keyfiyyətlərin hamısı məhz Heydər Əliyevin və Zərifə xanımın yaratdığı ailə mühitində, eləcə də genetikdən irəli gəlir.

Zərifə xanım bu dünyanı çox tez tərk etsə də, onun həm elmi, həm də insani keyfiyyətləri ilə bağlı işıqlı

ləri bu gün də Dağıstan xalqı tərəfindən yüksək qiymətləndirilir və unudulmur. Ancaq Azərbaycana qayıtdıqdan sonra - 1940-cı illərin sonu - 1950-ci illərin əvvəllərində Əziz Əliyev siyasi qısqancılıq nəticəsində ədalətsiz siyasi ittihamlarla üzlənmişdi.

O dövrdə nəinki siyasi ittihamla məruz qalmış şəxsə, hətta onun ailə üzvləri ilə münasibətdə olmaq, əlaqə saxlamaq cəsarət və mərdlik tələb edirdi, çünki həmin adamların özləri də siyasi təqiblərə məruz qalırdı. Ancaq o dövrün bu qorxulu səciyyəsi də Heydər Əliyevlə Zərifə xanımın məhəbbət qarşısında aciz idi. Gələcək karyerasına yaran biləcək məneələrə, təzyiqlərə baxmayaraq, Heydər Əliyev və Zərifə xanım xoşbəxt və nümunəvi ailə həyatı qurdu.

Zərifə xanımın 90 illik yubileyinə həsr olunan mühtilə təntənəli mərasimdə çıxış edən Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyev söylədiyi nitqə deyirdi: "Zərifə xanım böyük lider, Ulu Öndər Heydər Əliyevin ömür-gün yoldaşı idi. Bütün işlərdə ona dayaq olurdu, onu dəstəkləyirdi. Ailəməzdə olan ab-hava, mühit, valideynlər arasında olan münasibətlər, əlbəttə ki, bizə də tərbiiyyəti edirdi. Yəni, ailədə tərbiiyyəti valideynlərin mü-

bu fəaliyyətinin həcmi, onun tibb ictimaiyyəti arasındakı nüfuzu insani heyətləndirir. Rusiya Tibb Elmləri Akademiyasının həqiqi üzvü M.Krasnov xatirələrində bunları yazmışdır: "Zərifə Əliyeva tibb elmi sahəsində elə tədqiqatlar aparırdı ki, fikrimcə, vəziyyət hətta paradoksal idi... Bizim zamanədə səmərəli tam əmək fəaliyyəti üçün görmə qabiliyyətinin nəinki yaxşı olması vacibdir, buna olan tələbat da ildən-ildə artır. Bununla belə, indiyə qədər həmin mövzuya həsr edilmiş, ümumiləşdirilmiş elmi əsər yoxdur. Zərifə Əzizovna kimi sosial həssaslığa malik olmaq lazım idi ki, öz istedadını belə çətin, mürəkkəb və xeyirxah, eyni zamanda, heç də həmişə layiqincə qiymətləndirilməyən bir məsələnin həllinə həsr edəsən".

Zərifə xanım bir çox elmi məqalələrin, monoqrafiyaların müəllifi idi. Ancaq onun elmi yaradıcılığında, istedadlı və səmimi bir publisist qələmi də var idi. Onun həkim etikasına və məsuliyyəti haqqında səriştəli surətdə söylədiyi fikirlər yalnız həmkarları üçün yox, geniş oxucu kütləsi üçün də çox maraqlı olurdu.

Bu mənada Zərifə xanımın "Həkimin yüksək vəzifəsi" monoqrafiyası yüksək ixtisaslı həkim-alim tədqiqat-